

ЛЕСТІО 3

МОРФОЛОГІЯ.

VERBUM ДІЄСЛОВО

План

1. Загальні відомості про частини мови.
2. Verbum. Граматичні категорії.
3. Часи системи інфекта (недоконаного виду).
4. Наказовий спосіб. Теперішній час активного стану (praesens activi).
5. Теперішній час пасивного стану (praesens passivi).
6. Минулий час недоконаного виду (imperfectum).
7. Майбутній час перший (futurum I).
8. Юридична вирази та термінологія.

Граматичні категорії дієслова

Латинське дієслово (verbum) має такі граматичні категорії:

1. **Tempus (час):** три недоконані часи (система інфекта) та три доконані часи (система перфекта).

Часи системи інфекта це:

- a) Praesens (теперішній);
- б) Imperfectum (минулий недоконаного виду);
- в) Futūrum primum (майбутній недоконаного виду).

Часи системи перфекта це:

- a) Perfectum (минулий доконаного виду);
- б) Plusquamperfectum (давноминулий);
- в) Futūrum secundum (майбутній доконаного виду).

2. **Modus (спосіб):**

- indicatīvus (дійсний)
- coniunctīvus (умовний).
- imperatīvus (наказовий)

3. **Genus (стан):**

- actīvum (активний)
- passīvum (пасивний)

4. **Persōna (особа):**

- prima (перша)
- secunda (друга)
- tertia (третя)

5. **Numērus (число):**

- singulāris (однина)
- plurālis (множина).

6. **Coniugatio (дієвідміна):**

- prima (перша)
- secunda (друга)
- tertia (третя)
- quarta (четверта).

Основні форми дієслова. Словникова форма

Латинське дієслово має чотири основні форми, тому в словнику записується так:

1. Praesens indicativi activi, persōna prima, sing. (теперішній час дійсного способу активного стану, I особа, однина) – закінчення -o.
2. Perfectum indicativi activi persōna prima, sing. (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану, I особа, однина) – закінчення -i (відкинувши його отримуємо основу перфекта).
3. Supinum супін, віддієслівний іменник зі значенням мети – закінчення -um (відкинувши його отримуємо основу супіна).
4. Infinitivus praesentis activi (неозначена форма теперішнього часу активного стану): – закінчення -re (відкинувши його отримуємо основу інфекта).

Exempli gratia:

condemno, condemnāvi, condemnātum condemnāre — засуджувати

video, vidi, visum, vidēre дивитися

absolvo, absolvi, absolutum, absolvēre звільняти

punio, punivi, punītum, punīre карати

У словнику звичайно записується скорочена словникова форма:

condemno, āvi, ātum, āre засуджувати;

video, vidi, visum, ēre дивитися;

absolvo, solvi, solutum, ēre звільняти

punio, ivi, itum, ire карати.

Неозначена форма теперішнього часу активного стану.

Основа інфекту Infinitivus praesentis activi (неозначена форма теперішнього часу активного стану) закінчується на –re.

Відкинувши від цієї форми закінчення –re або ēre, одержуємо основу інфекту:

condemnāre

condemna

vidēre

vide

absolvēre

absolv

punīre

puni

За допомогою цієї основи утворюємо всі незавершені часи системи інфекта активного і пасивного стану дійсного, (praesens, futūrum I) наказового та (praesens, imperfectum) умовного способів; інфінітиви теперішнього часу, дієслівні форми герундій і герундив. Залежно від закінчення основи інфекту правильні дієслова поділяються на 4 дієвідміни:

Дієвідміна	Інфінітив	Основа інфекта	Закінчення основи
I	condemnāre	condemnā-	-ā
II	vidēre	vidē-	-ē
III	absolvēre	absolv-	пригол., -u
IV	punīre	punī-	-ī

Praesens indicativi activi

Теперішній час дійсного способу активного стану

утворюється від основи інфекту шляхом приєднання особових закінчень активного стану:

Singulāris	Plurālis
1. –o	1. –mus
2. –s	2. –tis
3. –t	3. –nt

Зразок відмінювання у praesens indicatīvi actīvi дієслів

I-IV дієвідмін:

persona	I	II	III	IV
		Singulāris		
1.	condemno	vide-o	absolv-o	puni-o
2.	condemna-s	vide-s	absolv-i-s	puni-s
3.	condemna-t	vide-t	absolv-i-t	puni-t
		Plurālis		
1.	condemnā-mus	vidē-mus	absolv-ī-mus	punī-mus
2.	condemnā-tis	vidē-tis	absolv-ī-tis	punī-tis
3.	condemna-nt	vide-nt	absolv-u-nt	puni-u-nt

Nota bene! Особливості дієвідмінювання:

- У дієслів I дієвідміни у 1-й особі однини відбувається злиття кінцевої голосної основи -ā із закінченням -o: *condemna + -o = condemno*.
- У дієслів III дієвідміни між основою і особовим закінченням вставляються з'єднувальні голосні з метою уникнення збігу приголосних: перед -s, -t, -m – -ī-; перед -nt – -ū-.
- У дієслів IV дієвідміни в 3 особі множини між основою і закінченням nt ставиться u за аналогією з III дієвідміною.

Imperatīvus praesentis

Наказовий спосіб теперішнього часу

має форми II особи однини і II особи множини.

У II особі однини I, II, IV дієвідмін вживається основа інфекта в чистому вигляді. У дієслів III дієвідміни до основи інфекта додається –e. Для утворення 2-ої особи множини до основи інфекту додається закінчення -te. У дієслів III дієвідміни закінчення приєднується через сполучну голосну -i-.

Дієвідміна	Інфінітив	Основа інфекта	Закінчення основи
I	condemnāre	condemnā!	condemnā-te!
II	vidēre	vidē-!	-vide-tē!
III	absolvēre	absolv-e!	absolv-ī -te!
IV	punīre	punī!	punī-te!

Nota bene! Чотири дієслова III дієвідміни (*ducere* – вести, *dicere* – говорити,

facere – робити, ferre – нести) утворюють наказовий спосіб однини без кінцевого –е: (dic! говори! duc! веди! fac! роби! fer! Неси!).

Однак другу особу множини imperatīvus ці дієслова, за винятком ferre, утворюють за загальним правилом: dic-ī-te – говоріть, duc-ī-te – ведіть, facī-te – робіть, але fer-te – несіть. Nota bene!

До речі, полегшить запам'ятовування винятків те, що ці дієслова складають так звані чотири заповіді юриста:

Dic, duc, fac, fer! – Говори правду, веди справу чесно, роби, що потрібно, стійко перенось труднощі (головні заповіді юриста).

Заперечення в наказовому способі утворюється аналітичним шляхом: за допомогою неозначеної форми дієслова з наказовою формою дієслова polo не бажаю (в однині) і nolite (в множині):

**Noli condemnāre! Не засуджуй!
condemnāre! Не засуджуйте!**

**Noli punire! Не карай! Nolite
Nolite punire! Не карайте!**

Вираження заперечення

У латинському заперечному реченні може бути тільки одне заперечення. Воно передається за допомогою частки non, або заперечних слів nullus, a, um ніякий; nihil ніщо; nemo ніхто; nunquam ніколи:

Natūra nihil sine causā gignit. Природа нічого не породжує даремно.

Nemo debet. Ніхто не повинен.

Якщо в реченні є два заперечення, то все висловлювання набуває позитивного змісту: **Nihil non fecit. Він все зробив.**

Структура простого речення

1. Порядок слів у латинському реченні вільний, але здебільшого на першому місці стоїть підмет, на останньому – присудок.
2. Якщо дієслово вжите у 1-й або 2-й особах, підмета шукати не слід, бо логічним підметом буде відповідний особовий займенник, який у латинській мові, як правило, випускається. Якщо ж дієсловоприсудок стоїть у 3-й особі, треба шукати підмет – іменник у називному відмінку.
3. Прямий додаток знаходиться ближче до присудка, виражається знахідним відмінком без прийменника.
4. Узгоджене означення в основному ставиться після означуваного слова.
5. Коли в реченні замість особового дієслова є дієслово-зв'язка, то, крім підмета, слід також відразу знайти іменну частину складеного присудка.

Схема перекладу простого поширеного речення

Sententiam Scaevōlae libenter probāmus.

Sententiam	probāmus
(що?)	(що робимо?)
думку (ми)	схвалюємо
Scaevōlae	libenter
(кого? чию?)	(як?)
Сцеволи	охоче

Починати переклад речення потрібно з дієслова. Воно, як правило, стоїть наприкінці речення. Знайшовши присудок, слід визначити його особу і число: дієслово **probāmus** вжите у формі 1 особи множини теперішнього часу дійсного способу активного стану (**praesens indicatīvi actīvi**). На це вказує особове закінчення **-mus**. У словнику шукаємо дієслово в словниковій формі, тобто в 1 особі однини: **probo, 1 – схвалювати**. Перекладаємо **probāmus** як (ми) схвалюємо. Логічним підметом буде відповідний особовий займенник, який у латинській мові, як правило, випускається, тобто ми. Отже, синтаксичною основою речення є Ми схвалюємо. Після визначення підмета і присудка встановлюються другорядні члени речення: додатки, означення, обставини. Якщо при цьому присудок виражений перехідним дієсловом, тобто вимагає після себе питання кого? що?, то логічно спершу шукати прямий додаток у знахідному відмінку. Іменник I відміни **sententiam** вживається у формі знахідного відмінка однини (Acc. sing.). У словнику шукаємо його у формі: **sententia, ae f – думка**. Непрямий додаток групи підмета **Scaevōlae** – іменник I відміни чоловічого роду, скоріше за все, у родовому відмінку однини (у словнику – **Scaevola, ae m – Сцевола**). Тобто відповідає на питання кого? чого? чий?. Слово **libenter** – прислівник, який у такому самому вигляді подається у словнику. Це обставина групи присудку.

Отже, речення перекладається так: **Ми охоче схвалюємо думку Сцеволи.**

Ad memoriam

Для вивчення

Audīre querēlam –

вислухати скаргу.

Causa cadēre –

програти справу.

*Causam dicēre –
справу.*

захищати на суді, вести судову

Causam discēre –

вивчати справу.

Causam vincēre –

вигравати справу.

Contra factum non est argumentum – Проти факту немає доказу.

Convenīre –

подавати позов.

*Dare, facēre, praestāre –
зобов'язання:*

дати, зробити, надати (предмети

*перенести право власності,
вчинити певні дії, гарантувати).*

Dic, duc, fac, fer! – **Говори правду, веди справу чесно,
роби, що потрібно, стійко перенось труднощі
(головні заповіді юриста).**

Respondēre, cavēre, agēre– **давати відповіді, оформляти
документи, виступати в суді (три види діяльності юриста).**

Sententiam pronuntiāre – **оголошувати рішення.**

Vive valeque. – **Живи і бувай здоровий.
(Заключна формула дружнього листа в древніх римлян).**

Vivēre est militāre- **Жити – значить боротися.
Автор вислову Сенека (4 р.до н.е.-65 р. н.е.)**

Питання для самоконтролю

1. Які граматичні категорії має латинське дієслово?
2. На які групи діляться часи дієслова? Які часи входять до кожної з цих груп?
3. За якою ознакою дієслова діляться на чотири дієвідміни?
4. Як розрізнити дієслова III і IV дієвідміни? Наведіть приклади.
5. Як утворюється неозначена форма дієслова?
6. Що таке основні форми дієслова? Як дієслово записується у словнику?
7. Як утворюється *praesens indicatīvi actīvi* дієслів I-IV дієвідмін?
8. Назвіть особливості відмінювання дієслів у теперішньому часі?
9. Як утворюється наказовий спосіб теперішнього часу і його заперечна форма?